

Галина Корнєєва,

н. с. Львівської картинної галереї музею М.Шашкевича, пошукувач кафедри бібліотекознавства Національного університету культури і мистецтв України

ДРУКОВАНА УКРАЇНСЬКА КНИГА ТА ПРЕСА ДЛЯ ДІТЕЙ У ГАЛИЧИНІ (кінець ХІХ - перша пол. ХХ ст.)

Книговидання й преса для дітей, великий теоретичний та практичний видавничий досвід яких потребує осмислення з позицій книгознавства, педагогіки, історії, - невід'ємна складова національно-культурного відродження Галичини - сприяли формуванню національної свідомості народу, певною мірою протистояли натиску полонізації у всіх сферах життя, зокрема в справі дошкільного, шкільного й позашкільного виховання та освіти.

Серед досліджень української книги та преси для дітей, котрі виходили в Галичині до 1939 р., майже немає ґрунтовних праць, присвячених книзі й періодиці для дітей. Тимчасом тема заслуговує на прискіпливе наукове вивчення, спробу чого і здійснює автор статті.

«...генеалогічний ряд:

нація - мова - література -

книжка - є досі непорушним»

Я.Дашкевич

Кінець ХІХ - перша пол. ХХ ст. в Галичині - новий період в історії книговидання для дітей. З 1868 р. видають книги для дітей товариство «Прогрес», з 1876 - «Крайовий фонд» при «Шкільній раді», з 1881 - Руське педагогічне товариство (РПТ)*, «Світ дитини» (з 1919).

Тема школи, освіти, виховання, преси, книги й дитячого читання постійно була в полі зору тогочасних письменників, культурно-освітніх, політичних діячів України, зокрема Галичини: І.Франка, М.Грушевського, І.Крип'якевича, М.Галушинського, І.Калиновича, М.Таранька, В.Домбровського, О.Терлецького, І.Филипчика, С.Сірополка, І.Кокорудза та ін.

Бібліографічним джерелом у дослідженні української друкованої книги й преси для дітей у Галичині аналізованого періоду служать ті самі праці, що і до вивчення української книги й періодики взагалі. До перших спроб бібліографії української книги можна віднести роботи «Галицько-руська бібліогра-

фія ХІХ ст.» в 2-х т. (1888, 1895) І.Левицького: «Українська бібліографія Австро-Угорщини, 1887-1892» у 3-х т. (1909, 1910, 1911) [1]. І лише в 1995 р. вийшов перший, а в 1997 - другий том «Репертуару української книги: Матеріали до бібліографії» [2, 3].

Особливий інтерес для дослідження становлять і видавничо-книготорговельні каталоги (у 20-30-ті роки в Галичині працювало понад 60 видавництв і більше 120 редакцій) [4,5].

Прикнижкова та пристатейна бібліографія широко представлена у книгах та пресі для дітей, у педагогічних часописах, у виданнях для жіноцтва. Так, на обкладинці журналу «Українське слово»: становий орган товариства «Взаїмна поміч українського учительства» (січень 1926. Рік XV. - Ч.І.) надруковано списки книг для дітей і молоді [6, 7].

Зароджуються й теоретично обґрунтовуються «концепція нації», «концепція національної школи та виховання» [8].

Проблеми підручників порушувалися у пресі, зокрема в педагогічній («Шкільна часопись», «Учительське слово», «Нова школа», «Світло», «Учитель»,

* Засноване в 1881 р. у Львові (з 1912 р. - Українське педагогічне товариство (УПТ), з 1926 - «Рідна школа»).

«Життя і школа», «Українська школа», «Шлях виховання й навчання», «Рідна школа»). У статтях прискіпливо розглядалася відповідність підручників новим шкільним програмам, орієнтованим на поглиблене вивчення рідної мови, історії, культури, аналізувалися світові досягнення педагогічної думки, методика подачі текстового, ілюстративного матеріалу, видання книг та періодики для дітей (тематика дитячих, шкільних бібліотек; давалися поради щодо їх комплектування, вибору кола читання, купівлі, передплати) [9, 11].

Стан видання дитячої преси й літератури рідною мовою обговорювався на Першому українському просвітньо-економічному конгресі, організованому «Просвітою» (Львів, 1909) [12], на Першому всеукраїнському з'їзді народного вчителства (Львів, 1914) та на Першому українському педагогічному конгресі (1935) [13].

Українську друковану книгу і пресу для дітей у Галичині кінця ХІХ - першої пол. ХХ ст. (до 1939 р.) ми розглядаємо як різні за темами й жанрами видання:

- написані спеціально для цієї категорії читачів рідною мовою і спрямовані на формування свідомості, етнічнонаціональної приналежності;

- надруковані в Галичині (сьогоднішні Івано-Франківська, Львівська та Тернопільська області).

Першим масовим видавцем книги для дітей у Галичині в 60-70-х роках ХІХ ст. була «Просвіта». За вісім років її діяльності надруковано 24 підручники для українських шкіл (автори й перекладачі: Н. Вахнянин, І.Верхратський, В.Ільницький, О.Дейницький та ін.) [14]. Але з'явилися й інші інституції, що займалися влаштуванням українського шкільництва й дошкілля [15].

З 1876 р. друк шкільних підручників уряд зосереджує в «Крайовому фонді» при Шкільній раді, яка в 1870-1876 рр. своїми виданнями забезпечила розвиток молодого українського шкільництва. Ініціатива «Просвіти» стимулює діяльність Руського педагогічного товариства («Рідної школи») [16]. До перших видань товариства належить, наприклад, «Руска читанка для низших клас середніх шкіл: у 2 ч.» [17], що нагадувала маленьку загальну енциклопедію [18]. Серед авторів - видатні українські поети, письменники, історики, етнографи: Т.Шевченко, П.Куліш, Г.Квітка, О.Стороженко, Марко Вовчок, П.Свенціцький, М.Устиянович. Друкувалися переклади творів А.Міцкевича, Й.Гете, Ф.Шіллера.

Прихильники москвофільського напрямку видавали журнал «Ластовка»: письмо для руских детей»

- додаток до педагогічного журналу «Учитель» (виходив у Львові в 1869-1881 рр., редагував М.Клемертович) [19, 20].

У Коломиї виходить журнал «Приятель детей: Иллюстрированное двухнедельное письмо» (під редакцією І.Трембицького) [21].

Журнал «Дзвінок: Письмо ілюстроване для науки і забави руських дітей і молодежі» (під редакцією О.Барвінського, редагування - В.Шухевич, В.Білицький, К.Паньківський, М.Пачовський, К.Малицька, Д.Лук'янович, І.Крип'якевич та ін.) [22], орган РПТ (січень 1890 - 1914) виходив двічі на місяць (друкарня Наукового товариства ім.Т.Шевченка) [23]. Обсяг - 8 друк. арк., формат змінний, ілюстрації - чорно-білі. З 1907 р. випускався з «Додатком для малих читачів».

«Дзвінок» «став виданням, що несло культуру і просвіту дітям. Змістовні випуски, різноманітність жанрів, доступна форма викладу, естетичне оформлення журналу здобули йому визнання і популярність серед дітей і дорослих» [24].

На змістовний рівень часопису вплинуло і те, що в 90-х роках видатний український філософ і письменник, класик та теоретик дитячої літератури І.Франко став постійним його співробітником, до співпраці з виданням залучені Олена Пчілка, Леся Українка, Л.Глібов, М.Коцюбинський та ін. [25].

Підсумовуючи здобутки літератури останніх десятиліть ХІХ ст. і визначаючи вплив її на суспільне життя, І.Франко в 1910 р. підкреслював: «Ми не могли дати мільйонам у руки хліба, не могли тисяч і соток охоронити від нужди... У нас був тільки один знаряд - живе рідне слово <...> ми не змарнували його, не закопали його в землю, але чесно і совісно вжили на велике діло... Слово проявило чудотворну силу, починає двигати з упадку ту масу, якій, бачимося, не буде рятунку» [26].

Уся історія українського шкільництва Галичини - це безперервна боротьба за український зміст у навчанні та вихованні. Добитися поширення українських державних шкіл було практично неможливо. Тому українська спільнота в особі РПТ організувала приватне шкільництво: народні школи, гімназії, вчительські семінарії [27].

Активні діячі РПТ (до 1918 р.) - А.Яновський, В.Ільницький, І.Чапельський, О.Барвінський, О.Макарушка, Т.Войнаровський, А.Вахнянин, Т.Врецьона, К.Малицька, «Рідної школи» - І.Кокорудз, М.Струтинський, І.Цурковський, І.Герасимович та ін.

Видавнича діяльність вищезазначених товариств була досить різноманітною, розрахованою на дітей від трьох до восьми років. За жанрами - байки,

казки, легенди, оповідання, повісті, поезії. Готувалися і друкувалися шкільні підручники, читанки, журнали «Дзвінок» та педагогічний «Рідна школа», книжки для вчительських бібліотек [28].

Серед шкільних підручників виділимо: «Грама-тичні вправи для всенародних шкіл» О. Поповича, «Питання з ботаніки і зоології» О. Тисовського, «Українська етнографія» О. Панейка, «Українська читанка» А. Крушельницького, «Старе українське письменство» М. Возняка, «Основи землезнання» С. Рудницького тощо; серед дитячої літератури - «Ріпка» (казка І. Франка з малюнками О. Кульчицької); «Чотири чи п'ять» (оповідання П. Лисецького), «Кобзар» Тараса Шевченка для малих дітей та ін. І сьогодні в шкільному культурному житті можуть прислужитися театральні сценарії: «Суд св. Миколая» І. Франка, «Тарас дитина» М. Козоріза, «Русалка Дністрова» В. Лебедевої.

Наскільки література впливає на формування особистості, можна судити із творчості М. Черемшини (справжнє прізвище - І. Семанюк), котрий у дитинстві, як підкреслює А. Крушельницький у передмові до його збірки (РШ, 1929), читав «Русалку Дністрову», «Правду», твори Федьковича, Марка Вовчка, видання «Просвіти». У польській гімназії, де вчився з 13 років, захоплювався поезією Т. Шевченка, І. Франка, передплачував «Життя і слово», «Зорю», «Дзвінок», «Буковину» [29].

Окремо спинимось на діяльності спеціалізованого видавництва «Світ дитини». Його фундатор - педагог і видавець Михайло Таранько - ставив собі за мету видання «зовсім нового журналика» [30]. Неперіодичний часопис «Світ дитини»* (1919-1939) мав змінний формат, однокольорову обкладинку, чорно-білі ілюстрації.

Концепцію журналу було узагальнено в передмові до першого числа (1. XI. 1919): «Полюби усею силою твоєю, усім умом і серцем твоїм світ твій, дитино! А світом твоїм - країна рідна і народ твій».

У часописі порушувалися теми: релігійна, історико-патріотична, духовність, питання сім'ї, культу дитини, взаємостосунків батьків і дітей, проблеми моралі, етики, шкільна педагогіка, виховання, дитяча праця, природничо-пізнавальна, географічно-етнографічна, музика і музична освіта, воєнно-політична, спортивна, відпочинок, сільська, побут, гігієна тощо.

*Крім часопису, Таранько видавав книжки для дітей у серіях: «Діточа бібліотека»; книжки зі світової дитячої літератури; «Пластова бібліотека»; подарункові «барвні» книжки; випустив перший «Підручник шведської підрахунки», опрацьований проф. П. Франком; підручник «Про шкільні кооперативи» (Л. Войчак), першу в Україні «Історію музики» й шкільний підручник «Теорія музики», книжки для «вселядної» та середньої шкіл [31].

Найбільше надруковано віршів. З 1919 по 1929 р. - 700 поезій, близько 400 байок, казок і легенд, понад 50 сценаріїв, десь 40 пісень з нотами, кілька десятків дитячих забав, «святочні» та ювілейні статті [32]. У «Світі дитини» публікувалися О. Олесь, Б. Лепкий, Марійка Підгірянка й інші відомі письменники.

З 1931 р. цей часопис, з появою журналу «Дзвіночок», розрахованого на сільську юнь [33], переорієнтовується на тематику, яка більше цікавить міських дітей [34].

Серія «Діточа бібліотека» виходить з 1 січня 1934 р. щомісячними, невеликими за обсягом, з чорно-білими ілюстраціями, невигадливо оформленими книжечками (історичні оповідання, байки, казки, описи із життя звірят, мандрів тощо) [35].

«Саме книжки з образками, легким змістом, - підкреслював М. Таранько, - мають найбільший попит між дітьми... дотеперешній брак барвних книжечок з коротенькими текстами, призначених головню для дітей у дошкільному віці, - виповнила вперше моя накладня, видаючи на книгарський ринок сорок чисел книжечок...» [36].

У 30-ті роки також випускалися: «Плай. Журнал молоді державної гімназії з українською мовою навчання в Коломиї» (1931-1934); «Приятель дітей: євангельський часопис для релігійного виховання» (1928, 1934, 1938); «Проблески: Журнал шкільної громади гімназії «Рідна школа» (1933, 1936) у Коломиї; «Юні борці: Ілюстрований щомісячний часопис для дітей українського працюючого народу» (1938) [37]; «Дзвіночок» (1931-1939, ілюстрований місячник масового поширення, призначений, в основному, для сільських дітей, який видавав І. Тиктор у Львові. Редактор - Ю. Шкрумеляк [38]. У журналі друкувалися: В. Юрчик, В. Федчук, Ю. Будяк, Марійка Підгірянка, В. Гануляк, М. Крушельницький, І. Чайковський та ін.) [39].

Тематика «Дзвіночка» (вийшло 94 номери) доволі гнучка: вона змінювалася залежно від подій, свят. Провідна тема - історія України, Галичини, освіта, виховання [40].

Отже, дитяча книга й преса в Галичині кінця ХІХ - першої пол. ХХ ст. є цінним матеріалом для науковців: істориків, книгознавців, філологів, педагогів, психологів, сучасних видавців.

1. Теоретичні та організаційні проблеми формування репертуару української книги та періодики: Допов. і повід. Міжнар. наук. конф. 25 - 26 серпня 1995 р. - Львів, 1996. - С. 6.
2. Репертуар та українська книга, 1798 - 1916: Матеріали до бібліографії / Упоряд., підгот. до друку та прим. Л. І. Ільницької. - Т. I: 1798 - 1870. - Львів, 1995. - XXIV + 387 с.; Т. II: 1871 - 1886 / Упоряд., підгот. до друку та

- прим. Л.І. Ільницької, О.І.Хміль. - Львів, 1997. - 400 с.
3. Теоретичні та організаційні проблеми... - С.12.
 4. *Бутрин М.П.* Українські видавничо-книготорговельні каталоги в Галичині та у діаспорі у 20-30 рр. ХХ ст. / Поліграфія і видавнича справа: Наук.-техн. зб. - 1994. - №29. - С.209.
 5. Новий каталог книжок для школи і дому видавництва «Рідної школи» у Львові, 1929; Каталог книгарні «Рідної школи». - Львів, 1936; Каталог «Діточої бібліотеки». - Львів, Б. р. в.; Каталог накладні Михайла Таранька. - Львів, 1929; Ілюстрований катальог Українського педагогічного товариства у Львові. - Львів, Б.р.в.; Каталог видавничого товариства «Дзвін» і «Українська школа», виданих до 1 січня 1920 р. - Відень, Б.р.в.; Каталог / Книгарня Наукового товариства ім. Шевченка у Львові. - Львів, 1922; Каталог книгарні НТШ у Львові: (Історія). - Львів, 1936; Каталог НТШ у Львові. - Львів, 1938.
 6. Товариство «Просвіта» у Львові: Показчик видань: 1868 - 1939 / Укл. О.Г.Барбека, Л.В.Головата. - Львів, 1996. - 580 с.
 7. *Романюк М.М., Галушко М.В.* Українські часописи Коломиї (1865 - 1994 рр.): Історико-бібліографічне дослідження (Передм. В.Качкана). - Львів, 1996. - 238 с.
 8. *Ступарик Б.М., Моцюк В.М.* Ідея національної школи та національного виховання в педагогічній думці Галичини (1772 - 1939 рр.). - Коломия: Вік, 1995. - С.74.
 9. *Єндик Є.* Книжка й часописи для нашої школи // Рідна школа. - 1935. - №8. - С.43-46; Провідникам «Молодої Просвіти», що читати на сходинах // Просвіта: Місячник освіти, виховання, культури. - 1936. - №4. - С.18-21.
 10. *Грушевський М.* Про українську мову і українську школу. - К., 1917. - С.24.
 11. Напр.: *Шеремет Л.М.* Галицькі педагогічні часописи про видання шкільних підручників (Поч. ХХ ст.) // Українська періодика: історія і сучасність / Ред. Романюк М.М. та ін. - Львів, 1995. - С.57-61; *Галущинський М.* Література для дітей і молоді // Учитель. - 1923. - Ч.2. - С.54 - 56.
 12. *Малицька К.* Видавництва для дітей і молодіжі // Перший український просвітно-економічний конгрес, улажений товариством «Просвіта»: Протоколи і реферати / Ред. Брик І., Коцюба М. - Львів, 1910. - С.136.
 13. Український педагогічний конгрес // Рідна школа. - 1936. - №1. - С.9-13.
 14. *Головата Л.В.* Репертуар товариства «Просвіта» у Львові (1868 - 1939) як складова частина української книги // Теоретичні та організаційні проблеми... - С.70.
 15. Там само.
 16. *Ковба Ж.М.* «Просвіта» - світло, знання, добро і воля українського народу. - Дрогобич: Відродження, 1993. - С.52.
 17. Руска читанка для низших клас середніх шкіл. - Львів: Просвіта, 1877.
 18. *Галущинський М.* Література для дітей і молоді // Учитель. - 1923. - №3. - С.57-61.
 19. *Клементович М.* Руским детям: Польза и забава // Там само. - 1870. - №1. - С.18-19.
 20. *Передерій В.А.* Становлення української періодики для дітей (на матеріалах журналу «Дзвінок», 1890 - 1914 рр.) // 36. праць науково-дослідного центру періодики / За ред. Романюка М.М. - Львів, 1996, 1997. - Вип. 3/4. - С.117.
 21. *Романюк М.М., Галушко М.В.* Українські часописи Коломиї... - С.55.
 22. Українська загальна енциклопедія. - Львів; Станіславів; Коломия, 1933. - Т.1. - С.1071.
 23. *Кравецкая О.Д.* Журнал «Дзвінок» и его место в украинской детской литературе XIX - начала XX в.: Автореф. ... канд. дисс. - Одесса, 1972. - 26 с.
 24. *Передерій В.А.* Становлення української періодики для дітей... - С.123 - 124.
 25. *Яременко П.К.* Іван Франко про літературно-етичне виховання. - Львів, 1957. - С.75.
 26. Там само. - С.27.
 27. Енциклопедія українознавства: Словникова частина / Гол. ред. В.Кубійович. - Т.7. - С.2518.
 28. Новий катальог для школи і дому. - Львів: Рідна школа, 1929. - 31 с.
 29. *Іван Семанюк* (Марко Черемшина). Вибрані твори із збірок. - Львів: Рідна школа, 1929. - 124 с.
 30. *Юцишин І.* Символ ідей і чинів: Вшанування десятиліття «Світу дитини» // Шлях навчання і виховання. - 1929. - Ч.11. - С.4.
 31. Таранько М. // Енциклопедія українознавства. - Т.7. - С.2518.
 32. *Мацюк Я.* Культурно-виховні досягнення «Світу дитини» за перше десятиліття // Шлях навчання і виховання. - С.18.
 33. Світ дитини. - 1931. - №12. - С.383.
 34. Там само.
 35. Тарасовим шляхом: Збірка промов, деклямацій та сценічних картин на Шевченкові роковини / Підбр., упоряд. Таранько М. - Львів: Світ дитини, 1934. - 96 с. (Діточа б-ка. - Кн.109).
 36. Каталог накладні Михайла Таранька. - Львів, 1929. - С.6, 37.
 37. *Романюк М.М., Галушко М.В.* Українські часописи Коломиї... - С.190.
 38. Енциклопедія українознавства: Словникова частина / За ред. В.Кубійовича. - Львів, 1993. - Т.2: Перевидання в Україні. - С.508.
 39. Як робиться «Дзвіночок» // Дзвіночок. - 1935. - Ч.45/46. - С.18-20.
 40. *Зелінська Н.В., Олендій Л.Л.* Культура видання - культура читання - культура мовлення (Культурницько-видавничий досвід журналу «Дзвіночок») // Поліграфія і видавнича справа. - 1996. - №31. - С.173-177.